

Matija Vlačić i Biblijski zavod u Urachu

Oliver K. **OLSON**
Minneapolis
okolson@aol.com

UDK: 284:261.6
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7. 2008.
Prihvaćeno: 9. 2008.

Sažetak *Povijest tiskare u Urachu, blizu Tübingena, važne za ranu povijest slavenskog tiska, ne ističe ime Matije Vlačića (1520-1575). No Vlačić je našao načine doprinosa uspjehu tiskare. To što nije bio glavni suradnik izravno je povezano s progonstvom od strane izbornika Augusta iz Saksionije. Svjesnost o njegovu neumoljivu protivljenju Vlačiću može dati doprinos znanstvenim raspravama o autorstvu nekoliko djela.*

Kad je 1562. Matija Vlačić bio protjeran sa sveučilišta u Jeni, vidno se počeo zanimati za novu tiskaru u dvorcu Amandenhof u Urachu, nedaleko od Tübingena. Taj veliki projekt (1561-1565), na koji su nedavno skrenuli pozornost E. Benz (1971), Stanko Jambrek (1998; 2007a) i najskorije Alojz Jembrih (2007), bio je inicijativa generala Ivana Ungnada, baruna iz Soneka, nekoć zapovjednika carskih snaga u Štajerskoj, Kranjskoj i Hrvatskoj, poznatog po borbama protiv Turaka. Razriješen iz službe 1556. godine zbog svoje luteranske vjere, Ungnad je odlučio posvetiti ostatak svojega života "kršćanskom radu, započetom milošću Gospodnjom" (Benz, 1939:395). O toj viziji zapisao je Primož Trubar u posveti Novog Testamenta sljedeće:

"Zato će se sad tim narodima pomoći knjigama u njihovu jeziku, te će i oni imati prilike, kao i mi, upoznati pravu vjeru, jer gdje se narod čestito ne počava, nastaju praznovjerja i bezbožja. (...) Na taj način nema sumnje, da će narodi u Turskoj i na Turskoj granici, koji imadu mnogo ozbiljnosti i revnosti, a malo vjerskog razuma, poprimiti novu vjeru. Ove dvije nove (glagolska i ćiriljska) tiskare otvorit će narodu pamet, te će upoznati pravu i jedinu dobru vjeru. Oni će dalje i Turke o toj vjeri podučavati, i to će kršćanstvu biti od velike koristi" (Bučar-Fancev, 1938:71).

Uz potporu vojvode Wurttenberga Krištofa, dobio je Ungnad podršku i od nadvojvode Maksimilijana, kasnije cara Maksimilijana II, koji je dao 400 guldena (Schnurrer, 1799:35). Kao važno poglavlje u povijesti luteranske misije, tiskara je bila namijenjena širenju reformacije na jug tiskanjem na "slovenskom, hrvatskom i ćirilici", a podupirala ju je mreža krijumčara knjiga. Ungnad se čak nadao da bi zadobivanje obraćenika moglo pomoći u oslobođanju Slavena od Turaka.

Knjige otisnute u tiskari bile su čitane na Balkanu, sve do Moldavije i Rumunjske. Među knjigama su Novi zavjet, Augsburška vjeroispovijest, katekizmi Luthera i Brenza, postille i pjesmarica (Verzeichnis), uključujući knjige na glagoljici, ćirilici i latinici. Opstalo je oko tristo tiskanih djela iz Uracha.

U *Biblioteca Bibliographica Aureliana* Petar Zoranić izražava razočaranje što je Matija Vlačić, najistaknutiji hrvatski protestant, napisao tako malo na svom rodnom jeziku (Badalić, 1966:18). Jürgen Sydow je izvijestio o jednoj iznimci: "Važna su reformacijska djela tiskana od 1566. do 1568. na slovenskom, čije je tiskanje potaknuo Vlačić 1566. godine dok je prebivao u gradu" (1956:18).

"Nitko trenutno nije kvalificiraniji" raditi u tiskari u Urachu, napisao je Klombner Ungnadu, 4. travnja, 1563., "od Ilirika. Rođen je oko 30 kilometara odatle [Laibach=Ljubljana] u Austriji, može [se služiti] hrvatskim, glagoljicom i ćirilicom" (Kostrenčić, 1874:67).

Izbornik August je ponovno prevario Vlačića. Donirao je Biblijskom zavodu 200 guldena pod uvjetom da ne budu upotrijebljeni kao plaća Vlačiću (Stokl, 266).

Jasno je istaknuo da "Biblije i kućnu postillu doktora Luthera i drugo treba hitno tiskati i prirediti na spomenute jezike, no ne i "male traktate i *Schwarmerei* Ilirika" (Kostrenčić, 67; Stokl, 266).

No unatoč saksonsom izborniku, Vlačić je imao svoje prste u tiskari u Urachu. Poslao je Matiji Klombneru primjerak ćiriličnog teksta na ruskom, pitajući bi li Rusi mogli čitati hrvatski kad bi bio tiskan ćiriličnim pismom (Benz, 1939:445). Čini se da ga je Stipan Konzul tražio savjet o hrvatskom prijevodu *Augsburške vjeroispovijesti*, *Spangenbergove postille* i Lutherove *Kućne postille* (Bučar, 1910).

Njegovo djelo *De vocabulo fidei* bilo je skraćeno tiskano u Urachu na slovenskom, anonimno, s Trubarovim katekizmom iz 1550., prvom tiskanom knjigom na slovenskom jeziku (Trubar, 1992). U Trubarovoj redakciji kao *Primi Truberi Sermo Croatiae redditus: De vocabulo fidei* tiskano je 1561. na hrvatskom (na glagoljici i ćirilici), a 1564. tiskano je na latinici.¹ Prema Mirkovićeveu mišljenju on je

¹ *Katehismos: edna malahna kniga, u koi esu vele potribni i prudni nauki i artikuli prave Krstianske vere, s kratkim istomačenem, za mlade i priproste ljudi. I edna predika, od kriposti i ploda prave karstianske vere* (Tübingen, 1561). Pretisak glagoljičkog katekizma je priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih (Pazin: Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila"; Buzet: Katedra Čakovskog sabora; Željezno/Eisenstadt: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću; Beč: Hrvatski akademski krug, 1994).

1563. tiskao dvije knjige u Urachu (u godini kad je posjetio Veneciju), *Govorenje vele prudno*, prijevod popularnog djela u Italiji *Beneficium Christi amoris* iz 1543. godine i knjigu *Edna kratka suma nikih prodik od tlče i od čarnic*, koja se bavi problemom zla, vještica i čaranja (Mirković, 54). Josip Bratulić misli da je Vlačić sudjelovao ili barem utjecao na tiskanje *Vsih prorokov stumačenje hrvacko*, posljednje knjige u Urachu 1564. godine.²

Izbornikovo bi protivljenje moglo biti razlogom što ne znamo tko je autor dva značajna uraška izdanja: prve protestantske knjige tiskane na hrvatskom *Razgovarange megiu Papistu i gednim Luteran*³ iz 1555. i knjige *Otrozhia Biblia*.

Razgovaranje je “najsamostaliji, najmilitantniji i najsloženiji dokument ne samo u hrvatskoj, već i slovenskoj protestantskoj literaturi” (Mirković, 1980, II, 176). Christina Marshall daje sažetak:

“Luteran, nazvan ‘kršćaninom’, tvrdi da spasenje nije po djelima, već po vjeri u Krista; da se nitko ne može obratiti po slobodnoj volji, već ga Bog privlači; nema druge glave crkve osim Krista. Jedini je autoritet Pismo. Kršćanin zauzima luteransko stajalište o čistilištu, Večeri Gospodnjoj, svećeničkoj ženidbi, sakramentima, svecima, itd. U jednom trenutku kršćanin navodi skoro od riječi do riječi središnju temu *Kataloga* tiskanog godinu kasnije” (1977:128).

Razgovaranje, zaboravljeno tijekom protureformacije, otkrio je protestantski pastor u Veneciji Theodor Elze. Postoje dva sačuvana primjerka, jedan u knjižnici Marciana u Veneciji, a drugi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Uzimajući u obzir nagađanja Theodora Elzea, Ivan Šercer, Branko Vodnik, Franjo Bučar (1918) i Matija Valjavec smatraju da je autor djela Vergerije. Ervin Wedel (1975, 23-35) se složio, kao i Walter Hovecar ranije (1936, 628). Angelika Hauser (1980), međutim, nije se složila s time. Vergerije nije mogao pisati na hrvatskom. Stanko Jambrek (1999, 141-152) smatra da ne postoji siguran dokaz o autoru, a na temelju teološke analize zaključuje da je uporaba teoloških izraza bliža Vergerijevom pravno/teološkom, negoli Vlačićevom jezično/teološkom stilu

---

Pretisak latiničkog katekizma priredio je i pogovor napisao Alojz Jembrih (Pazin: Istarsko književno društvo “Juraj Dobrila”; Buzet: Katedra Čakovskog sabora; Željezo/Eisenstadt: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, 1991).

² Pretisak Knjige proroka iz 1564. priredio je za tisak uz iscrpnu studiju Borislav Arapović pod nazivom *Proroczi MDLXIII: prvotisak Proroka Starog zavjeta na hrvatskom jeziku: studija i preslik* (Mostar: Sveučilište, 2002).

³ Antone Segniane (Anton Senjanin) [pseudonvm]. *Razgovarange megiu papistu i gednim Luteran*. Padua: Gracioze Percacine [Tuebingen: Ulrich Morhart] 1555. Pretisak je objavljen 2005. g. pod nazivom *Razgovaranje: pretisak i transkripcija djela Razgovaranje meju Papistu i jednim Luteran(om) tiskanim 1555. g.* (Zagreb: Bogoslovni institut i Nacionalna i sveučilišna knjižnica). Pretisak su priredili i pogovore napisali Alojz Jembrih i Stanko Jambrek.

pisanja. Drugi misle da je to bio Primož Trubar i “prvi plodovi njegova zanimanja za hrvatski” (Stabej, 1968, 128), ili možda Antun Dalmatin.

Mirković (1980, II, 176) je smatrao da je autor Vlačić. Bilo je napisano u obliku talijanske paskvile koji je Vlačić ranije koristio. Njegov je jezik bio labinski dijalekt sa specifičnim lokalizmima. Stil je bio mnogo zreliji negoli u ostaloj protestantskoj literaturi na hrvatskom jeziku. Imena pojedinih svetaca protiv kojih je Vlačić prigovarao, sramotni izrazi, pojedine misli i čak cijele rečenice, zapisao je, slične su njegovim djelima. Mirkovićevu je prosudbu poduprla Beatrix Schmidt.

Proglas izbornika Augusta je relevantan i za raspravu o mogućim autorima knjige *Otrozhia Biblia* (Dječja Biblija) iz 1566. godine. Bila je tiskana za školu u Laibachu (Ljubljani) na pet jezika: njemačkom, hrvatskom, talijanskom, slovenskom i latinskom.⁴ Hrvatski je dio namijenjen za Istru, obalu i vojne granice; slovenski dio za Sloveniju, njemački za slovenske plemiće i buržoaziju; talijanski za talijansko stanovništvo Istre, Goricu i susjedna područja.

Autorstvo *Dječje Biblije* bilo je pripisivano Krelju (Rupel, 1965:238) i Trubaru (Stabej, 1958:123; Kidrič, 1924:125). Mirković tvrdi da je Vlačić napisao hrvatski dio, prvo ostvarenje njegova plana prikaza svoje teološke koncepcije na narodnom jeziku. Smatrao je da to pokazuje utjecaj pjesništva Dalmacije i *Razgovaranja*. Bilo je to “jezično obilježje Vlačićeve misli” (Kidrič, 1924, 121-125), tipično Vlačićevo uspoređivanje evanđeoske i papinske doktrine, tvrdio je, s naglaskom na izvornome grijehu. Stil je, tvrdio je, bolji nego u ostaloj protestantskoj literaturi (Mirković, 1954).

Posebno je zanimljiv priloženi *Alphabetum Slavonicum*, kojim se pokušavalo proizvesti izgovor hrvatskoga i slovenskoga latinskim slovima umjesto ćirilničnim, te postaviti osnovu za pisani jezik. Latinska velika i mala slova bila su tiskana prema poretku staroslavenskih alfabeta, s njihovim latinskim istoznačnicama.

Ovdje se bavimo vrlo originalnim i sveobuhvatnim pokušajem postavljanja osnove za novo pismo i pravopis među Hrvatima i Slovencima. Abeceda koju je sastavio Vlačić iskazuje glasove hrvatskog i slovenskog prikladnije i dosljednije od tadašnjih publikacija iz Uracha, Venecije ili Padove (Wedel, 1975:32).

Jože Stabej (1958:128; vidi Kidrič, 1924:125) pripisuje abecedu Trubaru. Mirković ju smatra Vlačićevim djelom.

Abeceda je mogla imati veliko kulturno značenje. Nažalost, 15. prosinca 1564. nadvojvoda Karlo II. naredio je da se unište svi primjerci *Dječje Biblije* (Kidrič, 1924, 59f). Posljednji primjerak *Dječje Biblije* u Njemačkoj nestao je u bombardiranju Dresdena. Sačuvana su samo dva primjerka, jedan u Britanskoj,

⁴ *Otrozhia Biblia. Ein Handbuchlein. Darin ist unter anderm der Catechismus von finfferlei Sprachen.* Regensburg: Johann Burger, 1566.

a drugi u Vatikanskoj knjižnici. Nakon zatvaranja uraške tiskare prošla su gotovo dva stoljeća prije nego što su se ponovno tiskale čisto slovenske knjige.

Zaključak

U protestantskoj tiskari u Urachu bilo je tiskano trideset tisuća primjeraka knjiga: 15 naslova na glagoljici, 9 na ćirilici, 6 na latinskom i 6 na talijanskom. Priča o njezinu zatvaranju je tužna priča protureformacije.

Protestantski izbornik s jedne, a protureformacija s druge strane, spriječili su objavljivanje djela koja bi inače Vlačić najvjerojatnije bio napisao. Zatvaranje tiskare jedan je od razloga što je Vlačićeva domovina zakinuta za njegove publikacije na prvotno tiskanom hrvatskom.

Literatura

- Arapović, Borislav (2002). *Proroczi MDLXIII: prvotisak Proroka Starog zavjeta na hrvatskom jeziku: studija i preslik*. Mostar: Sveučilište.
- Badalić, Josip (1966). *Jugoslavica usque ad annum MDC: Bibliographie der südslawischen Frühdrucke* [Bibliotheca bibliographica Aureliana II]. Baden-Baden: Heitz, 18.[15?]
- Benz, Ernst (1939). „Hans von Ungnad und die Reformation unter den Südslawen.” *ZKG* 58, 395. [387-475].
- Benz, Ernst (1971). *Wittenberg und Byzanz Zur Begegnung und Auseinandersetzung der Reformation und der östlichen Kirche*. Marburg/Lahn, 1949. 2. Auflage Munich: Fink.
- Bučar, Franjo (1910). *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bučar, Franjo (1918). “Fundstellen der alten kroatischen Drucke aus der Zeit der Reformaton in the Bibliotheken Deutschlands”. *Süddeutsche Forschungen* 3, 701-713.
- Bučar, Franjo i Franjo Fancev (1938). “Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije.” *Starine JAZU*, 19, 71.
- Hauser, Angelica (1980). „*Pietro Paolo Vergerio's Protestantische Zeit*.” Dissertation, Tiibingen, 5n.
- Hovecar, Walter (1936). “Die Anfänge der Reformation auf der Gebiet des heutigen Jugoslaviens.” *ZKG*, 628.
- Jambrek, Stanko (1998). “Hrvatski biblijski zavod u XVI. stoljeću”. *Zaprešički godišnjak '97*, Zaprešić, 197-211.

- Jambrek, Stanko (1999a). "Petar Pavao Vergerije ml. i 'Rasgovarange megiu papistu i gednim Luteran'". *Acta Histriae*, 7, 2 (VIII.), Koper, 141-152.
- Jambrek, Stanko (1999b). *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*. Zaprešić: Matica hrvatska.
- Jambrek, Stanko (2007a). "Biblijski zavod u Urachu", u: Stanko Jambrek (ur.), *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva*. Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej, 55-57.
- Jambrek, Stanko (2007b). "Vlačić Ilirik, Matija", u: Stanko Jambrek (ur.), *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva*. Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej, 418-420.
- Jembrih, Alojz (2007). *Stipan Konzul i "Biblijski zavod" u Urachu*. Zagreb: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik" i Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Kidrič, Franc (1924). "Otrozhia Biblia 1566". *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*. IV., 125.
- Konzul, Stipan (1561). *Katehismus: edna malahna kniga u koi esu vele potrebne i prudne nauki i artikuli prave krstianske vere, s kratkim istomačenem za mlade i priproste ljudi. I edna predika od kriposti i ploda prave karstianske vere*. Tübingen.
- Kostrenčić, Ivan (1874). *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven. In den Jahren 1555-1565*. Vienna: Carl Gerold's Sohn, 67 [72?]
- Marshall, Christine Marie (1977). *Matthias Flacius Illyricus. Echo of the Protestant Reformation among South Slavs and their contribution to it in the person of Matija Vlačić Ilirik*. MA Thesis, University of Washington.
- Mirković, Mijo (1954). "Pokušaj zahvata Vlačića da osnuje sveučilište u Regensburgu i u Celovcu". *Rad JAZU* 300, [537-573] 354.
- Mirković, Mijo (1980). *Matija Vlačić Ilirik I i II*. Pula: Čakavski sabor: Istarska naklada; Rijeka: "Otokar Keršovani": Liburnija: Edit.
- Otrozhia Biblia. Ein Handbuchlein. Darin ist unter anderm der Catechismus von funfferlei Sprachen*. Regensburg: Johann Burger, 1566.
- Schnurrer, Christian Friedrich (1799). *Slavischer Büchdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert*. Tübingen: J. G. Cott'scher Buchladen, 35. [58?]
- Verzeichnis der in Urach durch die südslawische Druckerei des Hans Ungnad bis 1564 gedruckten, kroatischen und italienischen Bucher*, 1564.
- Sydow, Jürgen (1956). *Regensburger Buchdruckkunst aus sechs Jahrhundert*. Regensburg: Fachverlag für das Graphische Gewerbe, 18.
- Rupel, Mirko (1965). *Primus Truber, Leben und Werk des slowenischen Reforma-*

- tors. Translated by Balduin Saria. Munich: Rudolf Trofenik, 238.
- Segnianine, Antone (Anton Senjanin) [pseudonym] (1555). *Rasgovarange megiu papistu i gednim Luteran*. Padua: Gracioze Percacine [Tuebingen: Ulrich Morhart].
- Schmidt, Beatrix (1993). "Das Alphabetum Slavicum in der Otrozhia Biblia von 1566—aur Frage der Autorschaftg des Flacius Illyricus," u: Josip Matešić. *Matthias Flacius Illyricus—Leben & Werk. Internationales Symposium Mannheim, Februar 1991*. Munich: Südosteuropa-Gesellschaft, 53-64.
- Stabej, Jože (1958). "Über die Anfänge der Slovvenischen Lexikographie." *Abhandlungen uber die Slowenische Reformation*. Munich: Rudolf Trofenik 123.
- Stabej, Joz[carat] (1968). "Über die Anfänge der Slowenischen Lexikographie." *Abhandlungen uber die Slowenische Reformation*. Munich: Rudolf Troefenik, 128.
- Stokl, Gunther (1945). *Die deutsch-slavische Südostgrenze des Reiches im 16. Jh.* Breslau: Priestsch.
- Trubar, Primož (1992). *Catechismus: v slouenskim Iesiku sano kratko sastopno Islago ...* (pretisak Katekizma iz 1555). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Wedel, Ervin (1975). "Matthias Flacius Illyricus—ein bedeutender kroatischer Humanist." *Matthias Flacius Illyricus 1575-1975. [Schriftenreihe des Regensburg Osteuropainstituts 2]*, 28 [23-35].

Prevela Ljubinka Jambrek

Summary *The history of the Press at Urach near Tübingen was very important for the early history of Slavic publications, yet does not feature the name of Matthias Flacius (1520-1575). Flacius found ways to contribute to the success of the press. The fact that he was not a major contributor is due to the persecution inflicted upon him by Elector August of Saxony. Awareness of the Elector's ruthless opposition to Flacius could contribute to the several scholarly discussions about authorship.*

